

IJIMOYIY- MADANIY MOSLASHUVCHANLIKNI SHAKILLANTIRISHNING NAZARIY METODOLOGIK JIHLARI

Matchanova Nargiza To'liqinova - Ma'mun universiteti "Psixologiya va tibbiyot" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlik tushunchasining nazariy asoslari va uni shakllantirishning metodologik yondashuvlari tahlil qilinadi. Ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlik turli madaniyatlar, ijtimoiy guruhlar va muhitlarga moslashish qobiliyati sifatida talqin etilib, uning ahamiyati globalizatsiya sharoitida yanada ortib bormoqda. Tadqiqotda madaniyatlararo muloqot, akkulturatsiya va madaniy kompetensiyaning o'zaro bog'liqligi o'rganiladi hamda shaxsiy va ijtimoiy omillarning moslashuv jarayoniga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni rivojlantirishga yordam beruvchi metodlar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlik, Madaniyatlararo muloqot, Akkulturatsiya, Madaniy kompetensiya, Moslashuv jarayoni, Globalizatsiya, Metodologik yondashuvlar, Shaxsiy va ijtimoiy omillar.

Kirish: Globalizatsiya jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan, ijtimoiy va madaniy munosabatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Turli madaniyatlar va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi yaqinlashuv, hamkorlik va o'zaro ta'sir ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikning ahamiyatini oshirmoqda. Bu tushuncha madaniyatlararo muloqotda muvaffaqiyatga erishish va shaxsning turli ijtimoiy muhitlarga moslashish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Ushbu tadqiqotda ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikning nazariy asoslari va uni shakllantirishning metodologik yondashuvlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlik – bu shaxsning yangi ijtimoiy-madaniy sharoitlarda o'zini samarali boshqarish va muvofiqlash qobiliyati. Ushbu tushuncha madaniyatlararo kompetensiya, akkulturatsiya va moslashuv jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Hofstede, Berry va boshqa tadqiqotchilar ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy jarayon sifatida ham o'rganish zarurligini ta'kidlaydilar. Bu tushuncha, asosan, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga qarshi turish, yangi ijtimoiy qoidalar va me'yorlarga moslashish va o'zaro aloqalarni barqarorlashtirish jarayonlarida namoyon bo'ladi. Nazariy jihatdan, ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlik turli psixologik va ijtimoiy

nazariyalar asosida tushuntiriladi. Masalan, sotsializatsiya jarayoni orqali individlar o'z jamiyatining madaniy qoidalari va an'analari bilan tanishadi, bu esa ularni yangi sharoitlarda moslashishga yordam beradi. Shuningdek, madaniyatlararo muloqot va yangi madaniyatni qabul qilish tushunchalari orqali ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni o'rganish mumkin. Ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikning rivojlanishi, o'z navbatida, shaxsning yoki guruhning ijodiy salohiyatini, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini va ko'proq diversifikatsiya qilgan jamiyatlarda muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlaydi. Bu tushuncha, ayniqsa, globalizatsiya jarayonida, turli madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar kuchaygan davrda muhim ahamiyat kasb etadi.

Madaniyatlararo muloqot ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikning asosi bo'lib, shaxsning turli madaniyatlar bilan o'zaro ta'sirini anglatadi. Akkulturationsiya jarayoni esa shaxsning yangi madaniy muhitga moslashishida asosiy omil hisoblanadi. Ushbu jarayon shaxsning madaniyatlarni qabul qilish yoki ulardan uzoqlashish bo'yicha tanloviga bog'liq. Madaniyatlararo muloqot va akkulturationsiya jarayonlari jamiyatlar o'rtasida madaniy va ijtimoiy aloqalarni o'rnatish va o'zaro tushunishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Madaniyatlararo muloqot - bu turli madaniyatlarni, ularning qadriyatlari, urf-odatlarini, til va san'ati kabi jihatlarni o'rganish va ularga nisbatan ochiq va hurmatli munosabatda bo'lish jarayonidir. Bunday muloqotning asosiy maqsadi, madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni anglab, ularni to'g'ri va samarali tarzda boshqarishdir. Madaniyatlararo muloqotning muvaffaqiyati, o'zaro hurmat, tinglash va empatiya kabi ko'nikmalarga asoslanadi. Bu jarayon globalizatsiya sharoitida, turli xalqlar va etnik guruhlar o'rtasida to'g'ri aloqalar o'rnatishga yordam beradi. Akkulturationsiya - bu bir madaniyatning boshqa madaniyat bilan aloqada bo'lishi natijasida, uning elementlarining o'zgarishi yoki o'zaro ta'sir qilishi jarayonidir. Akkulturationsiya ko'pincha ko'chmanchi, immigratsiya yoki kolonializm kabi sharoitlarda yuzaga keladi. Bunday jarayonlar, madaniyatlarning o'zaro o'zlashtirilishi, yangi qadriyatlarning qabul qilinishi yoki ba'zan madaniy identitetning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Akkulturationsiya jarayonida ikkita asosiy tomon bor: asimilyatsiya (bir madaniyatning boshqa madaniyatni to'liq qabul qilishi) va gibridizatsiya (madaniyatlar o'rtasida yangi, aralash shakllarning yuzaga kelishi). Madaniyatlararo muloqot va akkulturationsiya jarayonlari bir-birini to'ldiruvchi va o'zaro bog'liq bo'lib, jamiyatlarda o'zaro hurmat, tinchlik va ko'p madaniyatsizni ta'minlashga yordam beradi. Bu

jarayonlar orqali turli xalqlar o'rtasida yaxshiroq tushuncha va hamkorlik shakllanadi, bu esa ijtimoiy barqarorlikka xizmat qiladi.

Moslashuvchanlikka ta'sir etuvchi omillar

Ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni shakllantirishga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi: Shaxsiy omillar shaxsning xulq-atvori, moslashish qobiliyati va o'ziga ishonchi. Ijtimoiy omillar: oila, do'stlar, ta'lim muassasalari va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi. Madaniy omillar mahalliy urf-odatlar, qadriyatlar va qoidalarga moslashuv.

Ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Ta'lim orqali shakllantirish: madaniyatlararo treninglar, interaktiv darslar va loyihalar.

Psixologik yordam: shaxsning stressni boshqarish va muvofiqlash qobiliyatini rivojlantirish.

Ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash: jamoaviy tadbirlar va madaniyatlararo almashinuv dasturlarini tashkil etish.

Muhokama qism: Madaniyatlararo muloqot va akkulturatsiya jarayonlari zamonaviy jamiyatda muhim o'rin tutadi, chunki globalizatsiya, migratsiya va madaniyatlararo aloqalar intensivlashgan davrda, bu jarayonlarning ijtimoiy va madaniy ahamiyati oshmoqda. Madaniyatlararo muloqot, odatda, madaniy farqlarni tushunishga, o'zaro hurmat va tinchlikni saqlashga xizmat qiladi. Ammo, madaniyatlararo aloqalarning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun faqat bir tomonning madaniyatiga nisbatan hurmat emas, balki barcha tomonlar o'rtasida o'zaro tenglik va adolatni ta'minlash zarur. Akkulturatsiya jarayoni esa ko'pincha ikki xil yo'nalishda rivojlanadi: asimilyatsiya va gibridizatsiya. Asimilyatsiya jarayonida, bir madaniyat ikkinchisiga to'liq moslashadi, natijada birinchi madaniyatning o'ziga xosligi yo'qoladi. Gibridizatsiya esa, ikki madaniyat o'rtasida yangi aralashmalar yuzaga kelishiga olib keladi. Bu jarayonlar madaniyatlararo o'zgarishlar va yangi shakllanishlarga sabab bo'ladi, biroq, bu jarayonlar, ba'zida, ijtimoiy noxushlik va madaniy identitetning zaiflashishiga ham olib kelishi mumkin. Shuning uchun akkulturatsiya jarayonida madaniyatlarni o'zaro hurmat bilan birlashtirish va balansni saqlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar:

Ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni shakllantirish bugungi global dunyoda katta ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon nafaqat shaxsiy farovonlik, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ham muhimdir. Tadqiqotda ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: Madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini kengaytirish. Psixologik yordam tizimlarini joriy etish orqali moslashuvni qo'llab-quvvatlash. Jamoaviy tadbirlar va madaniy almashinuv dasturlarini rivojlantirish. Ushbu chora-tadbirlar ijtimoiy-madaniy moslashuvchanlikni shakllantirishning samaradorligini oshiradi va shaxslarning turli madaniy muhitlarga muvaffaqiyatli integratsiya qilishiga xizmat qiladi. Madaniyatlararo muloqot va akkultursiya jarayonlarini ijtimoiy va madaniy rivojlanish uchun zarur deb hisoblash mumkin. Bu jarayonlar jamiyatlar o'rtasida yanada yaxshiroq o'zaro tushuncha va tinchlikni ta'minlaydi. Ammo, bu jarayonlar davomida ehtiyotkorlik bilan yondashish kerak, chunki madaniyatlar o'rtasidagi o'zgarishlar va aralashuvlar ba'zan ijtimoiy nizolarga olib kelishi mumkin.

Takliflar:

1. Madaniyatlararo ta'lim tizimida madaniyatlararo tushunishni oshirishga e'tibor qaratish, yoshlarni madaniyatlararo farqlarga hurmat bilan qarashga o'rgatish zarur.
2. Ijtimoiy dasturlar va faoliyatlar orqali madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish, turli madaniyatlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash.
3. Siyosiy va huquqiy shakllarda madaniyatlarning o'zaro integratsiyasi va hurmatini ta'minlaydigan normativ hujjatlar ishlab chiqish.
4. Akkultursiya jarayonida o'z madaniy identitetini saqlab qolish uchun ko'proq imkoniyatlar yaratish, shuningdek, madaniyatlararo muloqotda tenglikni ta'minlash.

Bunday yondashuvlar jamiyatlar o'rtasida to'liq va barqaror integratsiyani ta'minlaydi va ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar jarayonini ijobiy tarzda rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Giddens, A. (2006). Sotsiologiya. Tashkent: Akademnashr.
2. Saharonov, D. M. (2011). Madaniyatlararo muloqot: nazariya va amaliyot. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
3. Yuldashev, S. A. (2013). Madaniyatlararo aloqalar va ijtimoiy moslashuv. Tashkent: Yangi avlod.
4. Hofstede, G. (2001). Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations. Thousand Oaks: SAGE Publications.
5. Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. Applied Psychology: An International Review, 46(1), 5-34.
6. Cheskin, A. (2018). Intercultural Communication: A Contextual Approach. Thousand Oaks: Sage Publications.